

SZEREPELMÉLET A MARXISTA SZOCIOLÓGIAI IRODALOMBAN

Írta: NAGY ANTAL

Az új tudományok, tudományágak kialakulásának, fejlődésének egyik mutatója speciális fogalmi apparátusuk kidolgozása, más tudományokból átvett fogalmak értelmezése, használhatóságuk vizsgálata — röviden sajátos fogalmi rendszerük megteremtése. A kialakulóban, fejlődőben levő marxista szociológiában ezzel a jelenséggel találkozunk a társadalmi szerep fogalmának tisztázására tett erőfeszítésekben. A szerep fogalma a polgári szociológiában alakult ki a struktúra-elmélet keretében. Ezért magától értetődően vetődik fel a kérdés, használható-e ez a fogalom, s ha igen, mi a tartalma, jelentősége a marxista szociológiában? Külön problémát jelent a tanulmány címe is, hiszen az is megoldandó kérdés, hogy szociológiai, szociálpszichológiai fogalom-e a társadalmi szerep, vagy mindkét tudomány használja, de más-más tartalommal?

A szerepfogalom hovatartozásának kérdése bonyolult probléma. Ennek — többek között — az az oka, hogy nem megoldott a szociológia és a szociálpszichológia viszonyának, kutatási területük elhatárolásának kérdése, ezen belül természetesen a szerep szociológiai és szociálpszichológiai értelmezése közötti különbség sem. Az amerikai Szociológiai Társaság tagjainak többsége pl. kutatási területét szociálpszichológiai tartja. A szocialista országok szakirodalmában azok a publikációk vannak nagyobb számban, amelyekben a társadalmi szerepet szociálpszichológiai fogalomként jelölik a szerzők.

A szociológia és a szociálpszichológia közötti különbségre mi ezek tárgyának marxista igényű megfogalmazása alapján térünk ki. „A szociálpszichológiai kutatás alapvető kiindulópontja — írja HIEBSCH és VORWERG — az emberi kooperáció, tárgya pedig a szociális kölcsönhatás. A szociológiának ...a kooperációnak azon oldalaival kellene foglalkoznia, amelyek a körforgási folyamatot determináló objektív társadalmi viszonyokat érintik.” [1] Hiebsch és Vorwerg szerint a kooperáció, mint a szociálpszichológiai kutatás kiindulópontja — az emberi tevékenység determinánsainak körforgási folyamata. *E folyamat és a társadalmi viszonyok kapcsolatának feltárása a szociológia, a folyamatban levő szociális kölcsönhatás vizsgálata pedig a szociálpszichológia feladata.* Ugyanezt a feladatot fogalmazza meg PORSNYEV is, aki szerint a társadalmi pszichológia szűkebb értelmezése az emberek olyan pszichológiai sajátosságainak tanulmányozását jelenti, amelyek a közösségeken belüli kölcsönhatások során alakulnak ki [2]. Romániában MIHAIL RALEA és TRAIAN HERSENI, *Bevezetés a szociálpszichológiába* című könyvükben a szociálpszichológia tárgyát a szociológia és a pszichológia „senki földjében” jelölik meg, erősen hangsúlyozva a kettő egységét. Pontosabban fogalmazva, a szociálpszichológia az interperszonális kapcsolatok szerkezetének, dinamikájának törvényeit kutatja, kapcsolatokat közvetítő és érvényesítő képződmények, mechanizmusok természetét, meghatározott társadalmi-történelmi feltételek között [3].

A hazai pszichológusok közül PATAKI FERENC korainak tartja még a szociálpszichológia tárgyáról beszélni, annak ellenére, hogy speciális szociálpszichológiai területek megjelölhetők, mint a szociális érintkezés pszichikus mechanizmusai, a társadalmi csoportok, kollektívák pszichológiája, a társadalmi makrostruktúra pszichológiai jelenségei. Felsorolja azokat a kísérleteket is, amelyek tárgyának meghatározására történtek, s ezen keresztül kimutatja a megoldási irányok heterogenitását. A szociálpszichológia tárgyának általa adott körvonalazása megegyezik Mihail Ralea és Traian Herseni megfogalmazásával. Ennek alapján a szociológia és szociálpszichológia vizsgálódási területét az alábbiakban különíti el egymástól: „a szociológia az anyagi-gazdasági és tudati-ideológiai viszonyok kölcsönhatását vizsgálja, a szociálpszichológia pedig azokat a sajátos mechanizmusokat igyekszik feltárni, amelyek ezt a kölcsönhatást közvetítik” [4].

Ha a szociológia és a szociálpszichológia viszonyának kérdését nem szociálpszichológusok, hanem szociológusok álláspontja alapján próbáljuk megoldani, az alábbi megfogalmazásokkal találkozunk. JAN SZCZEPANSKI ismert lengyel szociológus szerint a szociológiai kutatások tárgyát a következők alkotják: „a kollektív emberi élet jelenségei és különböző formáinak kialakulási folyamatai, a különböző formájú emberi közösségek struktúrája, az e közösségekben az emberek kölcsönös egymásrahatásából eredő jelenségek és folyamatok a közösségeknek koherenciát adó és azokat felbomlasztó erők, a közösségek változásai és a bennük végbemenő átalakulások.” [5] Jan Szczepanski elkülöníti ugyan egymástól a szociológiát és a szociálpszichológiát, de kutatási területeik különbségét nem jelöli meg idézett művében. Csupán annyit mond, hogy a szociológus számára „nélkülözhetetlen az általános pszichológia ismerete és ezen túl különösen fontos számára a szociálpszichológia” [6].

A hazai szociológusok közül KULCSÁR KÁLMÁN a szociológia tárgyát röviden így foglalja össze: „A szociológia tárgyát tehát a társadalmi lét és a társadalmi tudat összefüggéseit kifejező társadalmi jelenségek és azok törvényszerűségei alkotják, amelyeket mint objektív, de emberi magatartásokban, emberi viszonyokban megnyilvánuló jelenségeket speciálisan társadalmi jelenség voltukból kiindulva vizsgál” [7]. Ezzel megegyezik az, amit Pataki Ferenc a szociológia tárgyáról írt, s valószínűsíti azt, amiben a szociológia és a szociálpszichológia kutatási területeinek különbségét és kapcsolatát megjelölte.

A szociológia és a szociálpszichológia közötti viszony felfogásában az idézett szerzők többségénél közös vonás, hogy tárgyaik között kapcsolatot és eltérést látnak. A kapcsolatot az ugyanazon társadalmi jelenség, viszony, magatartás kutatása adja, az eltérést pedig ennek más oldalról való megközelítése. Ezért hangsúlyozzuk különbségük mellett az egységüket.

1. A szerepek megjelenésének társadalmi szükségessége

A szociológia és a szociálpszichológia kutatási területeinek megjelölt különbségei alapján úgy tűnik, hogy a szerepek a munkamegosztás; státusz oldaláról való vizsgálata szociológiai, az egyén és a csoport kölcsönhatása szempontjából pedig szociálpszichológiai jellegű.

A szociológusok és szociálpszichológusok egyetértenek abban, hogy a szerepek szükségessége a munkamegosztásból fakad. Ebből egyrészt az következik, hogy minél összetettebb a társadalom, annál több és változatosabb szerepre van szüksége, másrészt azóta vannak szerepek, amióta munkamegosztásról beszélhetünk. A munkamegosztás és a szerepek közötti összefüggés kevésbé vitatott, annál inkább az,

hogyan a szerep egyidős-e a munkamegosztással, vagy fejlődésének egy bizonyos szakaszán jött létre? A marxista szociológiai és szociálpszichológiai szakirodalomban mindkét álláspont fellelhető.

Az első álláspont hívei között találjuk pl. I. Sz. KONT, aki a „persona” szó eredeti jelentéséből indul ki és kimutatja, hogy álarcot jelentett, amelyet a görög színházban viselt a színész; később pedig magát a színészt és szerepét jelölte. A rómaiaknál a „persona” szót mindig egy bizonyos társadalmi funkció és szerep (császár, ügyvéd stb. személye) jelölésére használták. Idézi Platont is, aki az élet tragédiájáról beszél, ahol az emberek a sors és az istenek által kijelölt szerepüket játsszák [8]. FÖLDI KATALIN Hofstätterre utal, aki szintén Platont emeli ki annak bizonyítására, hogy a szerep már az ókorban is megvolt. Úgy véli, hogy Platont a szerep és alkotójának kölcsönhatása már foglalkoztatta. Nála már nem a játék, hanem a társadalom determinálja a szerepet. Földi Katalin egyetértve ezzel az állásponttal, kifejti, hogy helye a szerep és a munkamegosztás összekapcsolása. Az emberi szükségletek egyénire differenciálódtak, sajátossá váltak. Kielégítésükre irányuló totális társadalmi folyamatok is differenciálódtak, mint emberi cselekvések, szerepek [9]. I. Sz. KON és Földi Katalin álláspontja megegyezik MICHAEL BANTONÉVAL, aki szerint a szerepfogalom a mindennapi gondolkodásban már ősidők óta megvan [10].

Másik álláspontot a magyar szociológiai irodalomban HELLER ÁGNES képviseli. Szerinte a szerepjátszás mint az emberi magatartás egyik fontos aspektusa a reneszáncban jelent meg. Elismeri a szerep társadalmi-történelmi kategória mivoltát, de megjelenését az árutermelés általánossá válásával, a kapitalista munkamegosztással kapcsolja össze. Azonban a szerepkialakulás jelenségét nem egyedül a társadalmi munkamegosztás kiszélesedése hozta létre, hanem ehhez az is kellett, hogy a kapitalizmus kialakulása minden közösséget felbomlasszon, hogy az ember ember mivolta csak közvetve a társadalmi munkamegosztásban betöltött helyén keresztül érvényesülhessen, hogy az általános maga a gazdasági viszony (nem pedig az emberiség mint közösség) legyen. Csak így jött létre az a kettősség, hogy az ember ember mivolta egyrészt független a munkamegosztásban, hierarchiában betöltött helyétől (mindenki egyformán ember), ugyanakkor csak a munkamegosztásban betöltött helyén keresztül érvényesülhet (a gazdasági viszony, mint egyetlen általános). Csak ebben az esetben bomlik fel — relatíve — az ember „individuummá” és „szereppé” [11]. Ezen álláspont alapján a szerep kialakulásában döntővé az elidegenedés válik.

A munkamegosztás nem közvetlenül határozza meg a társadalmi szerepet, hanem az embernek a munkamegosztásban elfoglalt helyén keresztül. Ezért a szerep megfogalmazása pozícióhoz, státuszhoz való viszonya nélkül nem lehetséges.

2. Munkamegosztás, pozíció, státusz, funkció

A munkamegosztáson, mint a szerepek szükségességének eredőjén szélesebb értelemben társadalmi munkamegosztást kell érteni. A társadalmi munkamegosztás két, egymással összefüggő, egymástól elválaszthatatlan, viszonylagosan önálló oldalnak — a technikai és társadalmi-gazdasági oldalnak az egysege. A technikai munkamegosztás általános, különös és egyes munkamegosztásra oszlik, ami összefonódik a társadalmi-gazdasági munkamegosztással, az egyének, csoportok közötti sajátos anyagi viszonyokkal. A technikai munkamegosztás által kialakult viszonyokat a rájuk épülő sajátos társadalmi-gazdasági viszonyok közvetítik, amik viszont meghatározzák a szellemi-tudati viszonyokat. A technikai, társadalmi-gazdasági és szellemi viszonyok összessége adja a társadalmi viszonyokat, a társadalmat mint viszonyok rendszerét.

Az egyén, személyiség és társadalom között levő kölcsönhatás konkrétabb megoldására, az objektív társadalmi viszonyok determináló szerepének kimutatására többféle próbálkozás született. Ezek — a fentebb jelzett szociológiai és szociálpszichológiai kutatási területek különbsége alapján — szorosabban a szociológiához kapcsolódnak. Az egyik ilyen kísérlet LICK JÓZSEF nevéhez fűződik, aki Marxnak azon tételéből indul ki, hogy az emberi lényeg a társadalmi viszonyok összessége. Bírálja a társadalom és egyén viszonyának értelmezésében elterjedt általános — különös — egyes viszonyának kizárólagos gondolati sémáját, s helyette az egész és rész viszonyát tekinti kiinduló alapnak. A társadalom, mint totalitás és részei között az egész és rész viszonya áll fenn, a társadalom részei és az egyén között pedig korrelatív és szubordinális viszony van. Új alapon csoportosítja a társadalmi viszonyokat. Egyrészt a társadalmat mint részekből álló totális rendszert, másrészt mint az egyes és általános egységét veszi alapul. Ezt egy viszonyrendszer két nézőpont szerinti (össztársadalmi — egyéni) csoportosításnak fogja fel. Ez két megkülönböztetési szintet is jelent. Ennek alapján két fő viszonytípusról beszél, ami hasonlít a szociológiában ismert makro- és mikrokörnyezet megkülönböztetéshez. Egyik az *egyetemes társadalmi viszonyok*. Ezek össztársadalmiak, általánosak, áthatják az egész társadalmat, kifejezik annak lényeges oldalait. Ezek tisztán nem léteznek, csak mint az összes részek partikuláris és egyedi viszonyaiban benne rejlő lényegi mozzanatok. Hordozójuk a társadalmi egész, a társadalmi csoportok, közösségek, osztályok összessége. Másik típus az *individuális társadalmi viszonyok*. E viszonyok központjában az egyének állnak. Összességük határozza meg a személyiség lényegét. Ebben jut kifejezésre a társadalom egyént determináló szerepe. Egyetemes társadalmi viszonyokhoz hasonlóan ezek is lehetnek individuális létviszonyok és individuális tudati viszonyok. Ezek közvetítik az egyénhez a társadalmi lét és társadalmi tudat általános és szükségszerű elemeit partikuláris és egyedi, konkrét színezéssel. Az individuális társadalmi viszonyok részese, *egyéni pólusa az egyén*, amely maga is hatást gyakorol a vele viszonyban állókra, a *társadalmi környezetére, e viszony másik pólusára*. A két pólus között állandó kölcsönhatás nyilvánul meg, amelyet a két oldalon fennálló tevékenység közvetít és testesít meg. Az individuális társadalmi viszonyok azoknak a konkrét és közvetlen viszonyoknak az összessége, amelyek közvetlenül az egyén mozgásterét alkotják, s mint ilyenek a társadalmi egésznek sajátos, konkrét-partikuláris megnyilvánulásai. Ezért magukban hordozzák a társadalom egészére jellemző egyetemes viszonyokat is, de nem merítik ki azokat, csak egy meghatározott részét ölelik fel.

Az individuális társadalmi viszonyok, amelyek összessége meghatározza a személyiség lényegét, a központban levő személyiség és társadalmi környezete kölcsönhatását foglalja magában. Társadalmi környezetében számára jelentős elemek szignifikáns környezeti tényezők, de ezek mellett vannak „futólagos”, másod-, harmadrendű tényezők is. A személyiség társadalmi környezete, benne a szignifikáns tényezők nem az egyén önkényétől függenek. Az ember beleszületik e környezetbe, aminek az egyént objektíve determináló vonásai vannak. A személyiségnek ez a társadalmi környezete hierarchikus felépítésű, egyedi variánsokat tartalmaz. E hierarchia csúcán a személyiség és a kiemelkedő domináns környezeti tényező közötti viszony áll [12].

Ezt az álláspontot azért ismertettük ilyen részletesen, mert hozzá kívánjuk kapcsolni a munkamegosztás és a státusz kérdését. A társadalmi viszonyok egyetemesekre és individuálisakra történő felosztása alapján elmondható, hogy az *általános társadalmi munkamegosztás az egyetemes társadalmi viszonyok szférájába tartozik, míg a státusz az individuális viszonyok közé*. Ezért a munkamegosztás és a státusz

közötti viszony megegyezik általános vonásaiban az egyetemes és individuális társadalmi viszonyok kapcsolatával. A státusz a társadalmi munkamegosztás oldaláról vizsgálva jelenik meg, mint annak konkrét, egyedi formája, mint a társadalom-egész normális funkcionálásának egyesre lebontott, egész által meghatározott feltétele [13]. Mint ilyen az egyén számára objektíve adott. Azonban ha a személyiség oldaláról vizsgáljuk, az egyén, személyiség és státusz viszonya a személyiség és társadalmi környezete közötti alapvető viszony részét alkotja, mivel az individuális társadalmi viszonyok, konkrétan az egyén társadalmi környezete szférájában helyezkedik el. Az egyénnek a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyzete a pozíciója. A státusz nem más, mint egy pozícióra vonatkozó jogok és kötelességek rendszere. A státusz társadalmi struktúra, társadalmi munkamegosztás általi determináltsága a hozzá kapcsolódó jogok és kötelességek rendszerének társadalmi meghatározottságát jelenti. Ugyanakkor az is igaz, hogy *a státusz a társadalom szerkezetének szempontjából strukturális elem*, a társadalom egésze, intézményei normális funkcionálásának nélkülözhetetlen eleme, *de ez az egyén számára úgy jelenik meg, mint tevékenységének a státuszhoz kapcsolódó jogok és kötelességek rendszere által meghatározott kerete, mint az egyén funkcionálásának kerete*. Az már egy további kérdés, hogy a jogok és kötelességek rendszere éppen az egyén funkcionálása következtében szubjektívizálódik, beépül a személyiség struktúrájába, vagyis a külső az egyén tevékenysége révén belsővé válik. Ezáltal nemcsak kívülről, de belülről is meghatározza az ember társadalmi tevékenységét, magatartását.

3. A státusz és szerep, a szerep fogalma

A marxista szociológiai és szociálpszichológiai szakirodalomban a pozíció és státusz azonosításával és megkülönböztetésével egyaránt találkozunk. Azonosításuk esetén a pozícióhoz, megkülönböztetésükkor pedig a státuszhoz kapcsolják a társadalmi szerep fogalmát. Jan Szczipanski pl. azonosítással találkozunk. A társadalmi szerepet a szociális személyiség egyik alkotó elemének fogja fel, a követelmények szubjektívált, belsővé vált egyénített formájában. *A társadalmi szerep alapkonceptiójaként azt jelöli meg, hogy valamilyen (különböző körben, csoportban, közösségben) elfoglalt pozícióhoz viselkedésminták kapcsolódnak*. A csoport tagjai elvárják a pozíciót betöltőtől, hogy a mintának megfelelően viselkedjen, mert ez határozza meg az eszményi viselkedésmódokat. Ő a társadalmi pozícióhoz kapcsolja a jogok és kötelességek rendszerét. A jogok itt azt jelentik, hogy az egyén elvárhatja, hogy a többiek a csoportban megállapított módon viselkedjenek vele szemben, a kötelességek pedig azt, hogy a többiek az általa betöltött pozícióval összefüggő viselkedéseket várhatnak el tőle. Ez a séma azonban számos nehézséget vet fel; ezek már a különböző elvárások, valamint az egyén és a szerep viszonyának kérdéseit érintik [14].

ZYGMUNT BAUMAN is a pozícióhoz kapcsolja a szerepet, de ő nem a viselkedésminta oldaláról közelíti meg, hanem a kötelességek és a jogokban szereplő elvárásokból vezeti le. *Társadalmi szerep nála az a viselkedés, amelyet az egyéntől az együttes tagjai elvárnak*. Más szavakkal, *a társadalmi szerep egy meghatározott pozíció elfoglalásával összefüggő elvárások összessége* [15]. FÖLDI KATALIN a Világosságban megjelent cikkében Jan Szczipanski által megjelölt alapkonceptióból indul ki, ezért a szerepet a pozícióhoz és a viselkedésmintához kapcsolja. *„Szerepen a viselkedésnek azt a normatív módon jóváhagyott mintáját értjük — írja — amelyet az adott pozícióval szembeni társadalmi elvárás határoz meg, elfogadhatónak látszik azon következtetéshez jutni, hogy valamennyi szerep státuszhoz kötött”* [16]. H. LINTON

volt az, aki a státuszt és a szerepet megkülönböztette egymástól. *Státusz*on egy pozícióra vonatkozó jogok és kötelességek rendszerét értette, ami megegyezik Jan Szczeplanski pozíció-felfogásával. Ugyanakkor H. Linton össze is hasonlítja a státuszt és a szerepet egymással, s kimondja, hogy a státusz *statikus*, a *szerep* viszont, mint a státusz gyakorlásának módja, viselkedésminta, a státusz szubjektíválása — *dinamikus*. A kettő közötti ilyen különbség összefügg azzal, hogy a pozíció, mint státusz a társadalmi struktúra konkrét, egyedi megjelenési formája, a társadalom strukturális eleme, de a pozíció, mint szerep az egyén társadalmi funkcionálásának kerete. Tehát a pozíciónak strukturális és funkcionális oldala van, amelyből az első társadalmilag meghatározott, a második mint tőle elválaszthatatlan már az egyénnel van kapcsolatban, az egyén tevékenysége révén jut kifejezésre, de általa funkcionál maga az egyén is. A szerep dinamizmusát a státuszban tevékenykedő ember adja meg.

HENRI H. STAHL már kifejezetten a státusz és szerep kapcsolatáról beszél az amerikai szociálpszichológusok (MAC IVER, G. H. COOLY stb.) nyomán. A státuszt csoporton belül vizsgálja. A csoportok mindegyike kész (vagy neki tulajdonított) státuszok egész sorát kínálja fel az őket alkotó csoporttagoknak, vagy pedig olyan státuszokat, amelyeket a tagok a csoporton belüli tevékenységükkel maguk alakítanak ki, mint kimunkált státuszokat. Minden egyén, mihelyt valamely csoportba illeszkedik be, státuszt kap vagy szerez. Ha elfogad egy státuszt, eleget is kell tenni neki. A státuszkapót a csoport bizonyos társadalmi „modellekkel” segíti. Az egyénnek egy státusz keretében megfelelő társadalmi modell szerint szerepet kell betöltenie [17]. A szerző is megemlíti, hogy a státusz, modell, szerep, szereplő problémával a társadalomkutatás még részletesen nem foglalkozott, de ezek mellett újabb kérdéseket is felvetett, mint pl. a státuszok felosztása, csoport és státusz viszonya, a csoportelvárás, az elvárásban szerepet játszó társadalmi tényezők stb.

HANS HIEBSCH és MANFRED VORWERG a szerepfelfogás három modelljét különbözteti meg. 1) A szerep, mint *elvárások összessége*, amelyeket egy csoport a benne levő pozíció hordozójával szemben érvényesít [18]. 2) A szerep — *viselkedésminta* bizonyos pozíciók számára, amit a pozíció hordozójának el kell sajátítania konkrét viselkedésében [19]. 3) A kettő szintézise. A szerepfelfogások e három modelljét bírálja FÖLDI KATALIN. Az ilyen szétválasztásban merevséget érez. A szerep lényegébe mindegyik beletartozik. A két német szociálpszichológus a szerep fogalmának ökonómiai elemzését is megadja. Marxra és Engelsre hivatkozva írják, hogy egy embercsoport társadalmon belüli szerepét a társadalmi munkában betöltött funkciója határozza meg. Pl. a tőkés ökonómiailag determinált szerepet tölt be, de ilyen az osztály és a réteg is. Ezek után kijelentik, hogy a marxista szociálpszichológia adós a szerep fogalmának átgondolt meghatározásával, s ők sem határozzák meg, de megjelölik a szerepelméletnél tisztázandó szempontokat [20]. A szerep és a funkció azonosításával találkozunk Lick Józsefnél, amikor ezt az egyén lényege szempontjából vizsgálja. Álláspontja egybeesik a szerep dinamikus voltával, a státusz követelményeinek emberi tevékenység általi teljesítésével. I. Sz. KON már összekapcsolja a HANS HIEBSCH és MANFRED VORWERG által megjelölt modelleket és a szerepeket a funkcióval. „*A szerepen a funkció értendő, a viselkedésnek az a normatív módon jóváhagyott mintája, amelyet az adott pozícióban mindenkitől elvárnak*” [21]. Az eddigi felfogásoktól némileg eltérő MICHAEL BANTON megfogalmazása, aki a pozíciót, státuszt, funkciót nem kapcsolja össze a szereppel, hanem az ismétlődő szociális helyzeteket, szociális feladatokat és viselkedésnormákat hozza összefüggésbe egymással. Meghatározása az alábbi: „*A szerep bizonyos szabályszerűen ismétlődő szociális helyzetekben, bizonyos szociális feladatok betöltése közben érvé-*

nyesülő viselkedésnormák összessége” [22]. Ez a szerepfogalom az eddig ismertettekénél tágabb, s éppen ezért viszonylag sok problémát vet fel. M. BANTON megkülönbözteti viszont a szerepfogalom szociológiai és szociálpszichológiai oldalait egymástól. Szociológiai oldalhoz a szerepviseelkedés szabályszerűségeinek a társadalmi szerkezetre tett hatását sorolja. Ez véleményem szerint leszűkítése a szociológiai oldalnak. Nemcsak a szerepviseelkedés szabályszerűségeinek társadalmi szerkezetre tett hatása, hanem a szerep társadalmi meghatározottsága is a szociológiai kutatás területe. A szerepfogalom szociálpszichológiai oldala sem csak a szerep és a személyiség viszonyának pszichológiai mechanizmusai, hanem a szerep helye is a szociális személyiség struktúrájában.

Már utaltam arra, hogy HELLER ÁGNES a szerep kialakulását a kapitalista munkamegosztáshoz köti. Az emberi magatartás, funkció, szokás szerepszerűvé válását ezért a kapitalista elidegenedés egyik megjelenési formájaként fogja fel. Az ember ezáltal elidegenedik saját lényegétől, mint egyéntől és mint nembeli lénytől. Ezért nála: „*A szerepfunkció olyan áttétel, amelynek közvetítésével az elidegenedés ökonomiai bázisa a társadalmi tevékenység konformizálódását hozza.*” Tehát megbontja a jelenség és a lényeg egységét [23]. Így egy funkció magatartás-, szokásrendszere sztereotíp klisévé, szereppé merevedik, aminek az egyén cselekedeteit alárendeli. Az ember nem fejezheti ki magát, csak ha „játszik”. Szerepe egyúttal kliséje. HELLER ÁGNES a szerep elvont fogalmáról beszél az elidegenedéssel összefüggésben. A probléma ilyen felvetésével — ami egyébként jogos —, lényegesen eltér az eddigi megfogalmazási, értelmezési kísérletektől. Hasonló gondolatok találhatóak PATAKI FERENC-nél is, aki felsorolja a pszichikus képződményeket, mint a társadalmi objektivitás részeit, s megjegyzi, hogy ezek közvetlenül tükrözik a társadalom ökonomiai és szociális viszonyait. A társadalmi változás következtében azonban elvesztik érvényüket, kiüresednek, a szó eredeti értelmében vett szereppé válnak [24]. A megmerevedett, kiüresedett, érvényüket veszített magatartásminták a szerepek. E felfogás természetes következménye, hogy a státusz nem szükségképpen elidegenedési jelenség, csak ha szereppé válik, de a szerep igen. Ez a státusz és szerep viszonyának sajátos felfogását is jelenti, s egyben felveti e viszony mélyebb, részletesebb vizsgálatának szükségességét.

Leszűkíthető-e a szerep a kapitalista elidegenedés egyik megjelenési formájára? Abban az esetben igen, ha létrejöttét a kapitalista munkamegosztásból magyarázzuk. Azonban több szerző azon a véleményen van, hogy a szerep felismerése már a görögöknél és a rómaiaknál is megvolt, ami ellentmond ennek a leszűkítésnek. De ellentmond a leszűkítésnek a szerep lényegének felfogása, megjelölése is, ami sokkal általánosabb annál, hogy egy társadalmi formációhoz köthető legyen, végigkíséri a társadalom fejlődését. Ez viszont nem zárja ki azt, hogy a szerep egyes társadalmi formációkban a társadalom struktúrájából következően ne jelenhessen meg az elidegenedés egyik formájaként [25]. A polgári társadalomban a technikai munkamegosztás az ellentmondásos társadalmi-gazdasági viszonyokon, munkamegosztáson keresztül, azok közvetítésével jelentkezik. A társadalmi-gazdasági viszonyok ellentmondásosak, embertől elidegenedettek, mint társadalmi objektívációk. Az ezekből következő státuszokban megfogalmazódó jogok és kötelességek is úgy jelennek meg, mint az ember lényegétől idegen, de létének fenntartásához betartani szükséges feltételek. Az ember így nemcsak tevékenységének eredményétől, hanem tevékenységétől is elidegenedik, mert abban nem önmagát realizálhatja, s ezen keresztül önmagától is. Így a szerep valóban mint külső merev klisé jelenik meg. A szerep és az elidegenedés viszonyának kérdése — ami bővebb vizsgálatra szorul — felveti egyrészt a szerep és a szabadság viszonyának kérdését is, mivel

az elidegenedés nem-szabadság [26], másrészt a szerep történeti vizsgálatának szükségességét. Az utóbbi nemcsak egyszerűen azt jelenti, hogy a szerepet elég történeti, társadalmi kategóriának tartanunk, hanem meg kell vizsgálni a különböző korokban, társadalmi formációkban való megjelenését, történetileg megjelent formáinak azonos és eltérő vonásait. Csak ezek után kaphatunk választ arra a kérdésre, hogy a szerep a szükségszerűség birodalmának (az emberiség előtörténetének) sajátos társadalmi jelensége-e, vagy megtalálható a szabadság birodalmában, a kommunizmusban is. Mindennek viszont van egy feltétele, a klasszikusok tanítása alapján a filozófiában az ember lényegének, természeti, társadalmi, tudatos, univerzális, nembeli, közösségi, individuális lény mivoltának kidolgozása [27].

Azonban nemcsak a szerep és elidegenedés, valamint e viszonyhoz kapcsolódó problémák várnak tisztázásra, hanem a státusz és a szerep viszonya is. Az általános társadalmi munkamegosztás, pozíció, státusz, funkció, szerep közötti összefüggések felismerése már megtörtént, de a közöttük levő viszony, kapcsolat részletes kimunkálása még hátra van. Vonatkozik ez a státusz és a szerep viszonyára is. A státusz és a szerep között levő kapcsolat felismerését mutatják a szerep definíciói [28], s megkülönböztetésük első kísérletei [29]. Ezekon túl azonban, amikor konkrét státuszokról, szerepekről van szó, amiket a szerzők példaként említenek, a kapcsolat már nem ilyen egyértelmű. JAN SZCZEPANSKI pl. vezér, gyermek, tanuló, funkcionárius, tanár, politikai vezető, katonatiszt stb. szerepeket, ZYGMUNT BAUMAN a művezető és apa, I. SZ. KON a tanító és apa szerepeit említi. Ezekkel szemben HELLER ÁGNES azt mondja, hogy nem szerep az életkori sajátosságokból eredő testi, szellemi, megismerési funkciók összessége, pl. nincs csecsemő szerep. Nem szerep a foglalkozás, a csoporton belül betöltött funkció, de a hivatás sem.

Az apa, anya, gyermek szerepének kérdése, ami a családon belül vetődik fel (a szerepkutatás egyik területe a polgári szociológiában) utal a természetes munkamegosztás és a szerep viszonyának problémájára. Ha a természetes munkamegosztásból (nemcsak az általános társadalmiból) következnek státuszok és szerepek, akkor az apa és gyermek státusza, szerepe mellett nemek szerint férfi és női, életkorok szerint gyermek, felnőtt stb. szerepekről is lehet beszélni. Az emberek biológiai, életkori sajátosságai önmagukban nem státuszt, szerepet meghatározó tényezők. De mindezek társadalmi viszonyok által közvetített formában társadalmivá válnak. Egy adott társadalomban elfogadott, intézményesített jogok és köteleességek meghatározzák a családon belül a gyermek és szülő, a társadalomban a felnőttek és gyermekek, a férfiak és a nők viszonyát. Az így kialakult, uralkodóvá vált viszonyok az egymással viszonyban levőktől sajátos viselkedésmódot követelnek meg. A család „válságával” kapcsolatban sokan utalnak arra, hogy megváltozott a szülő és a gyermek közötti viszony [30], az ún. „generációs problémával” kapcsolatban pedig az ifjúság és a felnőttek viszonya [31]. De ugyanígy elmondható az is, hogy a női emancipáció következtében a két nem viszonya is megváltozott [32]. *Van tehát biológiai sajátosságokhoz kötődő szerep, de csak társadalmi közvetítéssel, e sajátosságok adott társadalomban meglévő felfogásán, értékelésén, nekik tulajdonított jelentőségén keresztül.*

A tanító, a tanuló, katonatiszt stb. szerepe a foglalkozás, hivatás és a szerep viszonyának kérdését érinti. A foglalkozás az egyes technikai munkamegosztás körébe tartozik, ezért ez a probléma szélesebben azt is felveti, hogy a technikai munkamegosztáson belül (általános, különös, egyes munkamegosztás) társadalmi-gazdasági viszonyok közvetítésével melyik részének van inkább státusz meghatározó szerepe. A tanító, tanár és tanuló két egymástól eltérő, de egymást feltételező foglalkozás egy intézményen, csoporton belül. Más-más funkciót látnak el a csoportban, de

egyazon viszony (tanár-diák viszony) két pólusát alkotják, ugyanakkor ez meghatározza a tanárok szülőkhöz való viszonyát is. A tanártól, a tanítótól egyrészt a diákok, másrészt a szülők, általánosabban az egész társadalom sajátos viselkedést vár el, ami ezt a foglalkozást szereppé, foglalkozási szereppé teszi. Ez egyben azt is jelöli, hogy egy csoporton, intézményen belül betöltött funkció szereppé válhat. Mindez érvényes az orvosra is, az orvos és beteg viszonyában. Ennek ellenére *mégsem minden foglalkozás szerep, csak azok, amelyek az emberek közötti sajátos viszonyok egyik pólusát alkotják, ha a foglalkozás más emberekre irányul.*

Ennél sokkal nehezebb kérdés a katonatiszt szerepe. A katonatiszt a beosztottak felé vezető szerepet játszik, ami a csoporton (katonaságon) belül intézményesített. A polgári lakosság felé a katonás testtartás, határozottság, bátorság, kitartás, nehézségek vállalása stb. minta alapján viselkedik. Itt nem minden tiszti fokozatnak, hanem a katonatisztnek van szerepe. Ugyanígy nincs külön szerepe a közép- és általános iskolás tanárnak, a körzeti és klinikai orvosnak, középiskolai tanulónak és egyetemistának.

Csoporton, intézményen belül funkcionárius, politikai vezető, művezető stb. szerepekről is beszélhetünk. Közös vonásuk, hogy politikai, társadalmi, gazdasági szervezeteken belül vezető szerepet játszanak az adott szervezet elvárásainak megfelelően.

A felhozott példákából következik, hogy a szerep, státusz, pozíció, funkció nélkül nem magyarázható meg, de viszonyukat sem lehet egy státusz, egy szerep sémára leszűkíteni. Ezért úgy érezzük, hogy a státusz és a szerep viszonyának kérdésében, a viszony differenciált szemléletében HELLER ÁGNES közelíti meg leginkább a valóságot. A státusz a társadalmi munkamegosztásban betöltendő hely, az ehhez szükségképpen kapcsolódó jogok és kötelességek komplexuma. Ez lehet intézményben betöltött pozíció, de minden olyan funkció is, ameyeket az ember nem foglalkozásként űz. Az utóbbi túl szűk, mivel foglalkozási szerepek is vannak. A státuszokat a társadalom gazdasági, politikai, erkölcsi szükségletei hozzák létre, amelyekben belül a gazdaságiak az alapvetőek. Ha a társadalom változik, megváltozik a státusz is, annak presztízse, értéktartalma. Ez a jelenség ment végbe az elmúlt huszonöt évben Magyarországon. A státusz és a szerep viszonyának nem merev, differenciált felfogása azt jelenti, hogy vannak olyan státuszok, amelyekhez nem kapcsolódnak szerepek. Pl. a kórházi főorvos is orvos szerepet játszik, vagy az iskola igazgatója is tanári szerepet, a beteg, illetve a diák és a szülő viszonyában, ami nem zárja ki azt, hogy mint főorvos vagy igazgató vezető szerepet is játsszon a beosztott munkatársaihoz való viszonyában. Ha tehát a kórházi főorvos, iskolai igazgató státuszokat csak az orvos-beteg, diák-tanár, tanár-szülő viszonyban vizsgáljuk, valóban nem kapcsolódik hozzájuk új szerep, de vezető és beosztott viszonyt tekintve igen, vezető szerep. Egy státuszhoz többféle szerep is kapcsolódhat. Ennek voltunk tanúi a fentebb említett példáknál. De az egy státusz több szerep viszony a szerepalakítás kérdésével is összefügg. Pl. az orvosok és tanárok eltérő módon tesznek eleget a követelményként megfogalmazott, elvárt magatartásmintának. Ezért a szerep eltérő formálása úgy jelenik meg, mintha egy státuszhoz eltérő viselkedésminták kapcsolódnának. A szerepek eltérő megformálása eltérő magatartásban jut kifejezésre. Azonban ez az eltérés csak a szerepformálás megengedett határában belül lehetséges. Az a tétel tehát, hogy egy státuszhoz többféle szerep is kapcsolódhat, úgy fogadható el, hogy egy státuszhoz más összefüggésben más szerep kapcsolódik, illetve a kapcsolódó szerep eltérő módon formálható meg a megengedett határon belül.

A státusz és a szerep viszonyának ezek a kérdései már átvezetnek egy újabb problémakomplexumhoz, a szerep és a személyiség viszonyának, kölcsönhatásának kérdéseihez.

4. A szerep és a személyiség kölcsönhatása

A szerep és a személyiség viszonyának kérdése elsősorban a szociálpszichológiai kutatás tárgya. HANS HIEBSCH és MANFRED VORWERG szerint *a szerep problémáját csak objektív és szubjektív szempontokat egyaránt figyelembe véve lehet tisztázni*. Ezzel egyet kell érteni. Ennek alapján *a szerepet objektívnek, a személyiséget pedig szubjektívnek kell tartanunk*. A közöttük levő kölcsönhatás pedig a szerep és a személyiség kölcsönhatása. I. Sz. KON írja, hogy az elvárások meghatározzák a társadalmi szerep általános körvonalait, s nem függenek a konkrét egyén tudatától és viselkedésétől, külsőként jelennek meg előtte, és többé-kevésbé kötelezik őt, alanyuk nem az egyén, hanem a társadalom vagy valamilyen konkrét társadalmi csoport [33]. H. HIEBSCH és M. VORWERG ezt a gondolatot úgy fogalmazták meg, hogy a szerepek kooperációs folyamatok általi determinációja a csoporton belüli eredményes együttműködés követelményéből fakad [34]. LICK JÓZSEF szerint a „szerep olyan társadalmi viszony, amelyben a személyiség cselekvően részt vesz, s amelyben valamely külső tényezőnek az egyénhez való viszonya, rá való vonatkozása a döntő”, „...a szerep objektív társadalmi viszonyoknak egy meghatározott, az egyén oldaláról történő megközelítése” [35].

A szerep és személyiség kölcsönhatásában kétirányú folyamat megy végbe: az objektiválódás és a szubjektíválódás folyamata. A társadalmi csoport, közösség, mint a társadalmi szerepek alanya fogalmazza meg az elvárt viselkedésmintát, de a személyiség által alakított szerepek visszahatnak a csoportra, tágabb értelemben a társadalomra. Másik oldalról viszont a társadalmi szerepek, mint külsők, mint elvárt viselkedésminták teljesítésük során belsőkké válnak, szubjektíválódnak, beépülnek a személyiség struktúrájába.

A személyiség szerephez való viszonyának megvannak a feltételei, amiket JAN SZCZEPANSKI a következőkben jelölt meg: 1) Az egyén biogén és pszichogén elemei (anatómiai alkat, tehetség, intelligencia stb.), amik könnyíthetik vagy nehezíthetik a szerep ellátását [36]. 2) A személyiségminta (eszmenyei tulajdonságok, viselkedésmódok komplexumát határozza meg), 3) Szerepnek a csoportban elfogadott meghatározása, amely a szerep ellátását „ellenőrzi”. 4) A csoport struktúrája (jutalmazási és szankciórendszere), 5) Az egyénnek a csoporttal való azonosulási foka [37].

Az adott feltételeknek megfelelően viszonyul az egyén szerepéhez. E viszony két végletet foglalhat magába: azonosul az egyén szerepével, elveti szerepét. *A szereppel való azonosulás* foka eltérő lehet. A szerep elfogadása lehet annyira teljes, hogy az egyén a csoport megkövetelte határon túl is játssza. Ilyen esetekben a szerep szereplőt hoz létre. H. STAHL említi, hogy a tanár, katona szerep jobban, a könyvelő mérnök szerep kevésbé ösztönzi alakítóit szereplőkké. A szereppel való azonosulás, lehetővé teszi azt is, hogy az egyén a megengedett szerephatáron belül szabadon váltogassa viselkedését. Erre a jelenségre I. Sz. KON az orvos példáját említi, aki operál és közben tréfálgozik. A szereppel való teljes azonosulás a szerep belsővé tételét, szubjektívizálását jelenti. A szerep belsővé válásának következményei a személyiségstruktúrában is kimutathatók. Jan Szczeplanski írja, hogy „a hosszabb időn át meggyőződéssel ellátott szerepek igen erősen alakítják a személyiség pszichogén tulajdonságait is, és ...bizonyos nemzedékeken át öröklődő társadalmi helyzetek meghatározott pszichikai típusokat alakítanak ki” [38]. Ez a gondolat fogalmazódik meg abban is, hogy a szerep szereplőt hoz létre.

A szereppel való azonosulás fokának eltérő volta JAN SZCZEPANSKI által megfogalmazott eltérő feltételek, determináló tényezők egyénenkénti különbségében

keresendők. Eltérőek az emberek biológiai, pszichológiai adottságai; az ideális tulajdonságokat és viselkedésmódokat meghatározó, általuk elfogadott személyiségminták; szerepnek a csoportban elfogadott meghatározása (formális, nem formális, vonatkozási csoportok, intézményesített, nagy jelentőségű, pontosan meghatározott szerepek, csoport érdekeit nem érintő, kevésbé fontos szerepek stb.), a csoportok eltérő struktúrája, szankciórendszere, a csoporttal való azonosulás eltérő foka. Mindezek következtében a szerephordozó egyéni módon sajátítja el szerepét. Ez az oka annak, hogy pl. az orvos, tanár szerepét a különböző orvosok, tanárok eltérő módon alakítják. A szerepalakítás módja rögzített, de szerepenként különbség van a szerephordozó egyéni adottságában. A szerepalakítás határai addig terjednek, ameddig nem veszélyeztetik a szerep optimális működését. Az egyén a szereppel szembeni elvárásnak a szerepalakítás viszonylagos szabadságán (határon belül) keresztül tesz eleget. A szerepalakítás viszonylagos szabadságában az említett tényezők mellett jelentős az egyénnek a szerepről alkotott elképzelése is.

A szereppel való azonosulás lehet külsődleges, látszólagos is. Az egyén csak akkor alakítja szerepét, ha nincs más választása, az őt kötelező társadalmi csoport hatására, közben a szerepét rákényszerítettnek, tőle idegennek érzi. Ez esetben az egyén elidegenedik szerepétől, nem következik be annak interiorizálása, sőt független kíván lenni tőle, lázadzik ellene. A szereptől való elidegenedésnek többféle oka lehet, pl. erőt meghaladó szerep, ellentétes elvárások kapcsolódnak hozzá, konfliktusban van más szerepével stb. Ezek az okok közrejátszhatnak a *szerep elvetésében* is, hiszen a szerep formális vállalása és teljes elutasítása között csupán fokozati különbség van.

A szerephez való viszony fokozatai felfoghatók a *szerepjátszás tipológiájaként*. Ilyen tipológiával találkozunk HELLEB ÁGNESnél, aki a viszony négy fokozatát emeli ki: 1) identifikáció, 2) distancia az uralkodó játékszabályok elfogadásával (játékos inkognitó), 3) distancia az uralkodó játékszabályok elvetésével (ellenzéki inkognitó), 4) szerepfelborítás. FÖLDI KATALIN bírálja ezt a tipológiát, fő fogyatékoságaként a következőket emeli ki. Az egész felosztás irodami alakok elemzésére épül. A második típus démonikus, amorális egyéniséget jelöl, ami már pszichopata. A negyedik típusba (szerepfelborítás) két altípust von össze, a nem forradalmár lázadót és a forradalmárt. Ezek összevonását is hibásnak tartja [39]. HELLER ÁGNES bírálata után FÖLDI KATALIN lélektani tipológiákat említ. Ezeknek a szereppel összefüggésben van létjogosultságuk, hiszen a nemzedékeken át öröklődő társadalmi helyzetek meghatározott pszichikai típusokat alakítanak ki. Nem érdemtelen itt megemlíteni az alkalmazkodás fokainak kérdését, ami sok tekintetben összefügg a személyiség és szerep viszonyának sajátosságaival. JAN SZCZEPANSKI szerint az alkalmazkodásnak a következő fokait különböztetjük meg: 1. pszichológiai reorientálódás, 2. tolerancia, 3. akkomodáció, 4. teljes alkalmazkodás vagy asszimiláció. Természetesen az alkalmazkodás szélesebb körű viszonyrendszerrel ölel fel, mint a személyiség és a szerep viszonya, de ez is beletartozik. Ha az alkalmazkodás fokait összehasonlítjuk az általunk megjelölt fokozatokkal, azt mondhatjuk, hogy a pszichológiai reorientáció leginkább a szerep külsődleges, látszólagos elfogadásával, az asszimiláció vagy teljes alkalmazkodás pedig a szereppel való azonosulással függ össze. A tolerancia és az akkomodáció, mint az alkalmazkodás fokai magukba foglalják a szereppel való azonosulás azon fokait, amelyek a teljes azonosulás és a látszólagos elfogadás között vannak. A szerepfelborítás, szerepelutasítás nem alkalmazkodás, hanem összeütközés.

Eddig a személyiség és a szerep viszonyával általában foglalkoztunk. A társadalmi valóság sokkal gazdagabb annál, hogy ezt a viszonyt ilyen általánosságban

meg lehessen jelölni. *Minden társadalomban, sőt csoporton belül is egy időben, egymás mellett több státusz és szerep van.* E státuszok, szerepek társadalmi értéke nem egyforma, ezért eltérő a velük szembeni elvárás is. Az eltérő társadalmi csoportok eltérő struktúrájából következően eltérőek a fontos, a csoport normális funkcionálásához feltétlenül szükséges és a kevésbé fontos szerepek. Ezek elsajátításának megköveteléséhez alkalmazott jutalmazási és szankciórendszer is eltérő. Ugyanakkor nemcsak a társadalom, társadalmi csoport szempontjából rendeződnek a státuszok, szerepek, értékük, presztízsük szerint sajátos rendszerbe, hanem a szubjektum, az egyén szempontjából is. Az egyén egyidőben, de egymás után is több társadalmi csoport tagja, többféle státuszt tölt be, vagyis többféle szerepet „játszik.” Az egyén által „játszott” többféle szerep nem egyformán fontos, értékes számára. Ez az egyik magyarázata annak, hogy az egyén szerepeit nem egyforma belső átéléssel alakítja, illetve a szerepeknek nem egyforma a személyiségre tett hatása. Nem minden szerep hoz létre szereplőt. Visszatérve a kiindulóponthoz, a társadalom, társadalmi csoport szempontjából kialakult státusz-, szereprendszert objektív rendszernek, az egyén státuszainak és szerepeinek rendszerét, amely az egyén számára való fontosságuk alapján alakult ki, szubjektív rendszernek lehet tekintenünk. A társadalomban, vagy egy társadalmi csoportban kialakult szerepek rendszere nem mindig esik egybe, sőt nem is eshet egybe azok szubjektív rendszereivel.

A személyiség és szerepeinek rendszere felveti a személyiség elszegényedésének problémáját. Egyetértve FÖLDI KATALIN azon álláspontjával, hogy a szerep az önmegvalósítás és önkorlátozás formája is lehet, valamint azzal, hogy az egyén sokoldalúsága és a szerepek sokoldalúsága összefügg, mi az utóbbiból indulunk ki a kérdés vizsgálatánál. A személyiség elszegényedése, konformizálódás tétele az elidegenedés és szerep közti viszony HELLER ÁGNES által képviselt felfogásnak a következménye. Ha a kapitalista elidegenedés egyik megjelenési formája a társadalmi szerep, mint kiüresedett magatartás-, viselkedésmód, akkor általa az ember nem önmagát valósítja meg, leredukálódik lényege erre a viselkedésmintára. Azonban az ember egy időben és egymás után több szerepet is játszik, amikben képességeit, lényegi erőit egyik társadalmi-gazdasági alakulatban kevésbé, a másikban jobban kibontakoztathatja. Ez az oka annak, hogy abszolút konformizálódásról, elszegényedésről nem beszélhetünk, mint ahogyan nincs abszolút elidegenedés vagy abszolút szabadság sem. Az ember mindegyik szerepében a szereppel való azonosulás fokától függően önmagát igyekszik realizálni. Ez egyik szerepében jobban, a másikban kevésbé sikerül. Az, hogy közülük melyek és milyen számban vannak tőle idegen, külső, rákényszerített szerepek az adott társadalom struktúrájától függ. A társadalom megváltoztatásának, forradalmi átalakításának éppen az az eredménye, hogy megszűnik az a társadalmi struktúra, amely az embertől idegen szerepeket determinál, s olyan társadalom jön létre, amelyben a társadalmi szerepek az ember önmegvalósításának, képességei maximális kibontakozásának lehetőségeit biztosítják, mert a szerepalakítás csak így lehetséges.

5. Szerep, konfliktus, szerepkonfliktus

A szerepek objektív (társadalmi) és szubjektív (egyéni) rendszere közötti különbség már magában hordja a *konfliktus* csíráját. A személyiség és szerep viszonya nem szűkül le az azonosulás különböző fokaira vagy a szerep elvetésére, hanem magába foglalja az elvárás és a szerepjátszás állandó kapcsolatának folyamatát is, az egymásnak ellentmondó elvárások és szerepjátszás, de az egymással ellentmondásban levő szerepek viszonyát is. Kétféle konfliktust említ a szociológiai irodalom: *szerepek*

közöti konfliktust és egy szereppel kapcsolatos ellentétes elvárást. Az elsőt nevezhetjük külső, a másodikat belső konfliktusnak [40].

A szerepek konfliktusát ZYGMUNT BAUMAN a pozíciós pluralizmusból származtatja. A pozíciós pluralizmus lényege az, hogy ugyanaz az egyén egyidejűleg különböző társadalmi csoportokban foglal el meghatározott pozíciókat [41]. Ezért minden ember egyidejűleg több különböző befolyásnak van kitéve. A társadalmi csoportok, szervezetek által elfogadott értékek és célok között ellentmondás állhat fenn, amikből egymásnak ellentmondó szerepek születnek. Nemcsak az egyes társadalmi csoportok elfogadott értékei között lehet konfliktus, de a társadalomban általánosan elfogadott, uralkodóvá vált kulturális értékek és egy társadalmi csoport értékei között is. Vagyis, ellentmondhat egymásnak a társadalom kultúrája és a csoport szubkultúrája. (A bűnöző csoport által elfogadott kulturális értékek és a társadalmi értékek ellentmondása.) [42] I. Sz. KON a szerepek közötti konfliktusra az osztályfőnöki szerep és az apa szerep konfliktusának példáját említi. Az osztályfőnök szerep azt követeli, hogy minél több időt töltsön a tanítványaival, az apa szerepe viszont azt, hogy több figyelmet szenteljen családjának. Ezzel összefüggésben tesz említést az ún. „marginális ember” fogalmáról is, aki két különböző kultúra határán helyezkedik el, s nem tudja pontosan, melyikhez kötődik erősebben.

A szerepek közötti konfliktus különösen előtérbe kerül a társadalmi átalakulások, változások, illetve a mobilitás következtében. A városba költözés pl. új szerepek elsajátítását teszi szükségessé, de magával hozza a régi és új szerepek közötti konfliktust is.

Az egy szerephez kapcsolódó ellentmondásos elvárás következménye a szerepen belüli konfliktus. Z. BAUMAN példaként a művezető szerepét említi. Mivel a munkások és a tulajdonos érdekei ellentétesek, a szereppel szembeni két elvárás is ellentétes. Ha egyik elvárást sem fogadja el a művezető, döntéséinél belső ellentmondásba kerül, aminek a megoldása csak a szervezetben belüli konfliktus megszüntetése lehet. Az apa szerepe is belső konfliktust rejt magában akkor, ha viselkedésével szemben a feleség és a gyermekek ellentétes követelményeket támasztanak.

6. A szerepek tipológiája

A tipológiákról már eddig is említést tettünk. Ezek közül egyik a szerepjátszás tipológiája, a másik az alkalmazkodás fokozatai, a harmadik pedig pszichológiai tipológia volt. Egyik sem a szerep típusaival foglalkozott. Igazat kell adni HIEBSCHNEK és VORWERNÉK, akik kijelentik, hogy a szerepek használható tipológiáját még nem dolgozták ki. Szerintük egy ilyen tipológia kidolgozásánál a koordinális instanciával összefüggésben megállapított három részfunkcióból kell kiindulni. Így meg kell különböztetni a *közvetítési, irányítási, felügyeleti* funkciók szerepét és e szerepek speciális különbségeit. I. Sz. KON külön szereptipológiáról nem beszél, de többször használja az ún. „*foglalkozási szerep*” kifejezést, amire példaként a tanító szerepét említi. Ezt a szerepek egyik típusának is lehet tekinteni, mint ahogyan az apa szerepét *nem foglalkozási szerepnek*. Megtalálható nála az *általános és személytelen szerep* kifejezés is, ami szintén a szerepek megkülönböztetését mutatja. LICK JÓZSEF, aki a szerepeket valamely társadalmi viszonynak az egyénre való koncentrációjaként fogja fel, *osztályozásuk alapelveül a társadalmi viszonyok osztályozásának alapelveit* (gazdasági, politikai, ideológiai stb.) veszi [43].

Igen figyelemre méltó MICHAEL BANTON osztályozása. Szerinte van *alapvető, általános és független* szerep. Az alapvetők nemi (férfi, női), életkori és rokonsági szerepek. Ezek a személyiség alapvető determinánsai, amiken változtatni nem tud,

s minden más szerep feltételének lehetőségét és formáit befolyásolják. (A polgári szociológiai irodalomban ez az elkülönítés ismert.) Általánosnak azokat a szerepeket tartja, amelyek a személyiségben nyomot hagynak, amelyek viselkedésére akkor is hatnak, amikor szerepét közvetlenül nem játssza. Ide sorolja a pap, orvos, rendőr szerepét, amelyekből morális kötelezettség is fakad. Független szerepek azok, amelyek nem hagynak nyomot a személyiségben, csak addig szabályozzák a viselkedést, amíg az a szerepre vonatkozik. Ezek az ún. „múló” szerepek, mint a vevő, néző, vendég, ügyfél stb., vagy olyan egyszerűbb foglalkozási szerepek, amiket a munkaköppennyel le lehet vetni [44]. H. STAHL a városiasodási folyamat szempontjából is vizsgálta a szerepeket, s megállapította, hogy a falusi csoportokban ún. *szertartásos szerepek* voltak, mint pl. a keresztapa, vőlegény, menyasszony, siratóasszony, kántáló stb. Ezek közül az első a banton felosztás szerint alapvető, a többi pedig a független szerepek csoportjába tartozik.

7. A szerepfogalom jelentősége

A szerepfogalom jelentőségének vizsgálatával visszatérünk a bevezetőben megfogalmazott kérdéshez, használható-e a marxista szociológiában, szociálpszichológiában? Ha igen, milyen tartalommal és milyen társadalmi jelenségek magyarázó-tára? A marxista szakirodalomban a szerep kategóriájának tartalmát, jelentőségét, használhatóságát illetően is eltérő véleményekkel találkozunk. Két egymásnak ellentmondó álláspont figyelhető meg: 1. a szerep fogalmát a marxista szociológiának el kell vetnie, mert ez a polgári társadalom sajátos állapotát tükrözi, amit a polgári szociológia hozott létre; 2. a szerep-fogalom a marxista szociológiában, szociálpszichológiában is használható a társadalmi jelenségek jelölésére. Részletesebben az utóbbi állásponttal érdemesebb foglalkoznunk.

Az ismertetett felfogások alapján a szerep alábbi megfogalmazása tűnik a legelfogadhatóbbnak: *a társadalmi szerep a viselkedésnek az a normatív módon jóváhagyott mintája, amelyet az adott pozícióval szembeni társadalmi elvárás határoz meg.* Lényegét tekintve ezért szorosan összefügg a társadalmi normákkal (így például a jogi, erkölcsi normákkal, de a társadalmi szervezetek, csoportok követelményeivel is), kapcsolatban van a társadalmi osztály-, réteg tagozódással, a társadalmi csoportok belső struktúrájával és funkciójával, megtalálható a társadalom gazdasági, politikai és kulturális szervezeteiben, intézményeiben.

A társadalmi szerep fogalma nem tartozik a szociológia és a szociálpszichológia legáltalánosabb kategóriái közé, jelentősége azonban igen nagy a konkrét szociológiai, szociálpszichológiai kutatás és a feltárt társadalmi valóság elméleti megfogalmazása területén. A marxista szociológusok és szociálpszichológusok általában a szerepfogalom használhatóságát két területtel hozzák leginkább kapcsolatba: a szocializációs folyamat kutatásával, a szocializáció-elmélettel, valamint a szociális személyiség kutatásával és lényegének leírásával.

A szocializáció fogalmánál induljunk ki Z. BAUMAN felfogásából, aki azt írja, hogy „Különös jelentőséget kell tulajdonítani azoknak a szerepeknek, amelyeket az emberek élete első szakaszában — gyermekkorában és fiataikorában — kell betöltenie, egészen addig az időszakig, amelyben — köznapi nyelven szólva — az ember kezd „önmagáért”, sőt „másokért felelős lenni”. Az ember akkor válik „felnőtté” szociológiai értelemben, amikor önálló szerepeket vállal a társadalomban, vagyis olyan szerepeket, amelyek megkövetelik tőle önmagának és más embereknek az eltartását, s amelyek megtagadják tőle a jogcímet annak elvárására, hogy mások tartsák el őt, mint gyermeket, illetve fiatalembert. E pillanatig a személyiségnek

lényegében ki kell alakulnia (ez a társadalom normális funkcionálásának követelménye, különösen a fiatal nemzedék adaptációjának követelménye). Más szóval, eddig az időpontig meg kell hogy tanulja azokat a szerepeket, amelyek a társadalmi munkamegosztásból következnek, el kell sajátítania azokat az intézményeket, amelyek az emberek együttműködését szabályozzák, és interiorizálni kell azoknak a parancsait, el kell hogy sajátítsa a társadalmilag elismert magatartási módokat azokra az ösztönzésekre és helyzetekre, amelyekkel élete folyamán találkozni fog. Röviden szólva, teljesen felkészültnek kell lenni a más emberekkel való együttélés, a társadalom keretében való együttélés nehéz feladatára. E folyamatot, amelyben belenevelik az emberbe a felnőtt személy számára szükséges ismereteket, képességeket, nevezzük az egyén társadalmisítási (szocializálási) folyamatának [45].

A szocializálási folyamat leírása — mint láttuk — társadalmi szerepek nélkül nem lehetséges, hiszen az nem más, mint felkészülés a társadalmi szerepek önálló ellátására. De Z. BAUMAN még ennél is továbbmegy, amikor kijelenti, hogy „Az egyén társadalmisításának folyamata nem abban áll, hogy valamely társadalmi szereppel kapcsolatos egységes és egyetlen követelményegyüttest nevelik bele az emberbe, hanem abban, hogy az ember elsajátítja a szerepek konfliktusát” [46].

Z. BAUMAN által megfogalmazott szocializációval egyetért JAN SZCZEPANSKI és FÖLDI KATALIN is, akik közül az utóbbi a társadalmi tapasztalatok megszerzésének útját, a társadalmi szerepek meghatározott rendszerének egyén általi elsajátítását érti ezen a fogalmon.

A személyiség leírása szintén a társadalmi szerep segítségével történik. Itt azonban vissza kell térnünk a szereppel kapcsolatos két felfogás egyikéhez, nevezetesen a személyiség a szerepek összessége felfogáshoz. Szintén Z. BAUMAN írja, hogy „Az ember, mint személyiség történeti képződmény, és legjobban az általa végzett és megtestesített szerepek kategóriáiban érthető meg. Ezeket a szerepeket az határozza meg, hogy az ember milyen típusú társadalmi intézmények között született és nőtt fel. Emlékezetét, idő- és térérzékét, megfigyeléseit, motívumait, önmagáról alkotott elképzelését, lélektani funkcióit a társadalom által felkínált szerepek közül általa interiorizált szerepek különleges rendszere alakítja ki és irányítja. ...Az ember integrálódása más emberekkel — vagyis azok a szerepek, amelyeket az ember betölt — adják meg a kulcsot a személyiség kategóriájának megértéséhez: *a személyiség azoknak a szerepeknek a kombinációjából áll, amelyeket az ember betölt*” [47].

I. Sz. KON BAUMANTÓL eltérő, a marxista szociológiai irodalomban általánosan elterjedt álláspontot képvisel. Azt írja, hogy *a személyiség leírásában legfontosabb fogalom a társadalmi szerep.* Azonban nem azonosítja a személyiséget a szerepek kombinációjával. „A személyiség fogalma egyrészt mint a társadalom tagját jelöli, általánosítja benne az integrálódó, társadalmilag jelentős vonásokat. Ezek csak a társadalmi kölcsönhatás konkrét folyamatában alakulnak ki és nyilvánulnak meg, következésképpen a személyiség leírása során a társadalmi szerep a legfontosabb fogalmunk. E kölcsönhatás a társadalmi szerepek egymásutánjában és egymásmellettségében jelentkezik, s intraindividuális eredménye és komponense a motívumok, beállítottságok és orientációk rendszere, amely a személyiség belső struktúráját alkotja” [48]. Majd így folytatja: „Mind a szerepek, mind a motívumok, beállítottságok és orientációk társadalmi természetűek, s a társadalmi szervezet szükségleteit fejezi ki. Ebben az értelemben a személyiség struktúráját a társadalmi struktúra hozza létre. A személyiség azonban megismételhetetlenül egyedi totalitás is. A szervezet biológiai sajátosságainak és az egyéni életút speciális vonásainak kombinációja, valamint a szerep-struktúrák ellentmondásossága folytán minden ember egyedülálló személyiség” [49]. A személyiség egyedülvalósága, individualitása

tekintetében álláspontja megegyezik Z. BAUMAN álláspontjával. „*A személyiség totalitása, amely intrapszichológiai szinten a szerepstruktúra és az öntudat egységként jelentkezik...*” [50]. I. SZ. KONnál a szerep nem azonos a személyiséggel, illetve a személyiség nem a betöltött szerepeinek kombinációja, hanem az *egyének kölcsönhatásának leírásában és elemzésében foglal el központi helyet*, ami nélkül a személyiség nem rajzolható meg.

LICK JÓZSEF szintén használhatónak tartja ezt a fogalmat. Egyezik a véleménye I. SZ. KON álláspontjával annyiban, hogy a személyiség leírásához nélkülözhetetlen fogalom. Mint írja, a személyiség a szerepek rendszere nélkül nem létezik — nem válhat személyiséggé. *A szerepek rendeződése, sajátos strukturáltsága és rangsorolása a személyiség belső és jellemző vonása.* Vagyis, nála sem meríti ki a személyiség egész struktúráját, hanem az interiorizált szerep a személyiség lényegéhez tartozóvá, strukturális elemévé válik. Ezt az álláspontot részletesebben fejti ki JAN SZCZEPANSKI, aki a személyiséget biogén, pszichogén, szociogén elemek integrált egységként fogja fel. A pszichogén elemek összessége adja nála a pszichológiai személyiséget, a szociogén elemek összessége pedig a szociális személyiséget. *A személyiség szociogén elemeihez sorolja a kulturális személyiségeszményt, a társadalmi szerepet, a személyes én-tudatát* (az ún. szubjektív ént), *valamint a visszatükrözött ént* [51]. A társadalmi szerep a szociális személyiség egyik alkotó eleme, amely a többi szociogén, de a biogén és pszichogén elemekkel is kapcsolatban van, azokkal együtt a struktúra és a funkció integrált egységét alkotja.

Azok a marxista szerzők — egy-két kivételtől eltekintve — akik a marxista szociológiai irodalomban, akár részletesen, akár más téma kapcsán érintőlegesen foglalkoztak a szerepelmélettel, a szerep fogalmát a marxista szociológiában, szociálpszichológiában is használhatónak tartották. Úgy vélték, hogy segítségével — ha részletesebb kimunkálása megtörténik — sok, az egyén és a társadalom viszonyát érintő társadalmi jelenség eredményesebben kutatható, leírható, pontosabban magyarázható.

JEGYZETEK

- [1] HANS HIEBSCH—MANFRED VORWERG, Bevezetés a marxista szociálpszichológiába. Bp. 1967. 21
- [2] PORSNYEV, A társadalmi pszichológia és az új ember kialakulása. Kommuniszt. 1963/8. (oroszul)
- [3] MIHAIL RALEA—TRAIAN HERSENI, Bevezetés a szociálpszichológiába. Bukarest, 1966.
- [4] PATAKI FERENC, A marxista szociálpszichológia tájékozódási irányai. Társadalmi Szemle. 1967/3:95.
- [5] JAN SZCZEPANSKI, A szociológia alapjai. Kossuth. 1968. 7.
- [6] Uo. 11.
- [7] KULCSÁR KÁLMÁN, Bevezetés a szociológiába. Egységes jegyzet az Állami- és Jogtudományi Karok számára. Tankönyvkiadó. Bp. 1966. 6.
- [8] I. SZ. KON, Az Én a társadalomban. Kossuth. 1969. 12—3.
- [9] FÖLDI KATALIN, Szerep és szerepkonfliktus. Egy szociálpszichológiai kategória értelmezéséhez. Világosság. 1969/8—9.
- [10] MICHAEL BANTON, A szerepek c. könyvét ismerteti BUDA BÉLA. Valóság 1968/2.
- [11] HELLER ÁGNES, Társadalmi szerep és előítélet. Szociológiai Tanulmányok 3. k. 1966. 23.
- [12] LICK JÓZSEF, Személyiség és filozófia. Bp. 1969.
- [13] Ezt a gondolatot fejti ki I. SZ. KON is, utalva J. M. YINGER, Útban a viselkedés mezőelmélete felé. Személyiség és társadalmi struktúra c. könyvére. I. SZ. KON abból indul ki, hogy „A társadalom bonyolult rendszer sok — egymástól függő — alrendszerre és részstruktúrára differenciálódik. (Ilyenek: a társadalmi tevékenység szférái, az osztályok és társadalmi csoportok, az intézmények stb.) Mindez kölcsönösen összefüggő társadalmi pozíciók sokaságában konkretizálódik.”
I. SZ. KON i. m. 21.
- [14] JAN SZCZEPANSKI, i. m. 79—83.

- [15] ZYGMUNT BAUMAN R. Merton felfogását ismerteti Általános szociológia c. művében, Az egyén és társadalmi pluralizmus alfejezetben. 1967. 480.
- [16] FÖLDI KATALIN i. m.
- [17] HENRI H. STAHL, Társadalmi szerep, szereplő és személyiség. Korunk. 1967/5.
- [18] Ezt a koncepciót képviselte R. MERTON nyomán ZYGMUNT BAUMAN.
- [19] A szerep lényegének viselkedésminta oldaláról való megközelítése fellelhető JAN SZCZEPANSKINÁL.
- [20] HANS HIEBSCH—MANFRED VORWERG, Bevezetés a marxista szociálpszichológiába. Bp. 1969. (Néhány szó a szociális szerep elméletéről. 269—80.)
- [21] I. Sz. KON i. m. 21.
- [22] BUDA BÉLA i. h. nyomán.
- [23] HELLER ÁGNES i. m. 28.
- [24] PATAKI FERENC i. m. 94.
- [25] E gondolat kiterjesztése miatt bírálja VARGA KÁROLY Dahrendorfnek, az egyik marxizáló szociológusnak státusz és szerep kérdésében elfoglalt kritikai álláspontját. Alapvető tévedését abban jelöli meg, hogy az elidegenedést, a konformizmust, a szocializáció elszemélytelenítő jellegét nem egyes társadalomtípusok, hanem a társadalom, minden társadalom vonatkozásában is tételezi. VARGA KÁROLY, Státusz és szerepfogalom a szociológiában. Valóság. 1964/10.
- [26] FARKAS ENDRE, Szabadság és egyéniség. Kossuth. 1968. Szabadság és elidegenülés. 109—35.
- [27] Lásd „Az antropológiai vita” anyaga. Valóság 1965/11 és 1966/8. szám. Az utóbbi időben több olyan mű is megjelent, amelyekben különböző álláspontok részletesebb kifejtése található. Ilyenek pl. MÁRKUS GYÖRGY, Marxizmus és antropológia, 1966; K. KOSIK, A konkrét dialektikája, 1967; Farkas Endre; Szabadság és egyéniség, 1968. A. SCHAFF, Marxizmus és egyén, 1968; I. Sz. KON, Az Én a társadalomban, 1969; LICK JÓZSEF, Személyiség és filozófia, 1969.
- [28] Tágabb értelemben ide tartoznak mindazok a meghatározások, amelyek a szerepet a pozícióval magyarázzák.
- [29] HELLER ÁGNES, Társadalmi szerep és előítélet c. könyvében külön fejezetet szentel a státusz és a szerep viszonyának, (Szociológiai Tanulmányok 3. kötet, 1966) Földi Katalin cikkében elfogadhatónak jelöli H. Linton státusz és szerep megkülönböztetését. (Szerep és szerepkonfliktus. Világosság. 1969/8—9.) HENRI H. STAHL pedig már a státusz és szerep kapcsolatáról beszél az amerikai szociálpszichológusok nyomán. (Társadalmi szerep, szereplő és személyiség. Korunk. 1967/5.)
- [30] A mai család kedvelt tárgya a publicisztikának, irodalomnak, de kialakulóban van a marxista szociológiai család kutatás is. Pl. A. G. HAVCSEV, Házasság és család a Szovjetunióban. Moszkva. 1964. (oroszul); A. KLOSKOWSKA, A család modelljének vizsgálata a lódzi munkástársadalomban, E. KALTENBERG, A varsói fémipari munkás családja és otthona. Biuletyn IGS. 1961., KULCSÁR KÁLMÁN, A család a mai szocialista társadalomban. Társadalmi Szemle. 1963/12.
- [31] Világviszonylatban előtérbe került az ún. „nemzedéki probléma”, amely Magyarországon is évek óta különböző foglalkozású emberek (írók, művészek, tudósok, publicisták stb.) közös témája. Bekerült a szociológiai kutatás körébe is. Nálunk az eddigi viták és kutatások hatására és a további kutatások ösztönzésére ez évben jelent meg egy gyűjteményes kiadás, Ifjúságszociológia címen. (Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1969.)
- [32] Szociológiai vizsgálat tárgyát képezi az önálló keresettel rendelkező nő helyzete a családban, a női szerep, a megváltozott társadalmi viszonyok hatása a női szerepre.
- [33] I. Sz. KON i. m. 22.
- [34] HANS HIEBSCH—MANFRED VORWERG i. m. 274
- [35] LICK JÓZSEF i. m. 225.
- [36] JAN SZCZEPANSKI a személyiségstruktúrát három részre bontja: biogén, pszichogén és szociogén elemekre.
- [37] JAN SZCZEPANSKI i. m. 80.
- [38] I. m. 82.
- [39] HELLER ÁGNES i. m. 61—8.
- [40] Hasonló megkülönböztetést tesz. I. Sz. KON is idézett könyvében. 33—4.
- [41] ZYGMUNT BAUMAN, Általános szociológia. Kossuth. 1967. Az egyén és társadalmi pluralizmus. 481.
- [42] MOLNÁR JÓZSEF, Elméletek és kutatások a fiatalok csoportos (gang) bűnözéséről az Egyesült Államokban. Kriminológiai Tanulmányok 6. k. Közgazdasági és Jogi. 1968.
- [43] LICK JÓZSEF i. m. 225.
- [44] Buda Béla i. h. nyomán.
- [45] Zygmunt Bauman i. m. 483—4.
- [46] I. m. 482—3.

- [47] I. m. 483.
[48] I. Sz. KON i. m. 35.
[49] Uo.
[50] Uo. 64.
[51] JAN SZCZEPANSKI i. m. 72—85.

ТЕОРИЯ РОЛИ В МАРКСИСТСКОЙ СОЦИОЛОГИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

A. Надь

В буржуазной социологии всё большее значение получает общественная роль в объяснении взаимоотношения личности и общества. Работа стремится показать, какие точки зрения сформулировались в марксистской социологической литературе в связи с сущностью и значением общественной роли. Дается оценка этим точкам зрения и отмечаются самые спорные, самые важные невыясненные проблемы теории роли. В то же время стремится и отстранению социологических и социопсихологических отношений общественной роли.

После краткого введения излагаются вопросы о необходимости появления ролей, об отношении разделения труда, статуса, позиции, функции, о понятии роли, о взаимоотношении статуса и роли, о взаимном влиянии роли и личности, о конфликтах роли, о типологии роли и о значении роли.

ROLLENTHEORIE IN DER MARXISTISCHEN SOZIOLOGISCHEN LITERATUR

von

A. Nagy

Bei Klärung des Verhältnisses zwischen Individuum und Gesellschaft erhält die gesellschaftliche Rolle eine immer grössere Bedeutung in der bürgerlichen Soziologie. Die Abhandlung ist bestrebt zu zeigen, was für Standpunkte sich in Zusammenhang mit dem Wesen und der Bedeutung der gesellschaftlichen Rolle in der marxistischen soziologischen Literatur ausgebildet haben. Sie wertet die sich ausgebildeten Standpunkte und gibt die vielumstrittenen wichtigsten Probleme der Rollentheorie an, die noch zu klären sind. Sie bestrebt sich zugleich, die soziologischen und sozialpsychologischen Beziehungen der gesellschaftlichen Rolle voneinander zu trennen.

Die Abhandlung befasst sich nach kurzer Einleitung mit der Erscheinungsnotwendigkeit der Rollen, mit dem Verhältnis der Arbeitsteilung, des Status, der Position und der Funktion zueinander, mit dem Begriff der Rolle, mit dem Verhältnis zwischen Status und Rolle, mit der Wechselwirkung von Rolle und Persönlichkeit, mit den Rollenkonflikten, mit der Rollentypologie und mit der Bedeutung der Rollen.